

Közös érdekek, közös küzdelem

Batthyány (I.) Ádám főkapitány és Széchenyi György püspök kapcsolata levelezésük tükrében

Jelige: BÁSTYA

A 17. század nem csak a Magyar Királyság történetében volt egy nehéz és megterhelő időszak, hanem a magyar katolikus egyház is jelentős törést szenvedett. Az Oszmán Birodalom szomszédsága, a folyamatos háborúskodás és az ezzel járó mérhetetlen pusztítás komoly kihívások elé állította a nemességet és a főpapságot is. Különösen igaz volt mindez a veszprémi egyházmegye területére, amely ekkor két birodalom határán feküdt, állandó háborúskodásban és feszültségben. A mohácsi csata 500. évfordulóján pedig különösen fontos és tanulságos, hogy felhívjuk a figyelmet a világi és egyházi elit oszmánellenes küzdelemben mutatott szoros együttműködésükre, hiszen ez az 1526-ot követő évtizedekben sem változott.

Dolgozatomban Batthyány (I.) Ádám (1610–1659) és Széchényi György (1605–1695) együttműködését, és annak a régióra ható pozitív következményeit mutatom be. A főúr fontos és meghatározó pozíciókat töltött be a kiépült magyar végvári rendszerben (1633-tól Kanizsával szembeni végvidéki kapitány és dunántúli kerületi főkapitány is volt egyszerre), így méltán játszott jelentős szerepet a régió életében és a törökök elleni harcban.¹ Széchényi György a csanádi, majd pécsi püspöksége után 1648-ban emelkedett a veszprémi főpapi pozícióba.² Elődeivel ellentétben, Széchényi már az új, Trienti Zsinat szellemiségében felnövő generációt képviselte, ezért központját is Sümegen építette ki, hogy állandóan a püspökségben tartózkodhasson és innen irányíthassa a hitéletet, valamint híveinek védelmét.³

A mindennapi élet rejtelseibe pedig a legkönnyebben a levelezések alapján nyerhetünk betekintést, Batthyány Ádám pedig levéltára alapos és gondos rendezésével rengeteg értékes iratot hagyott az utókor számára. A régi dokumentumok iránti szenvedélye, valamint rendszeretete egy viszonylag jól tagolt, de gyakran túlságosan leegyszerűsített, nehezen kereshető levéltárat hagyott maga után. Már saját idejében lajstrom alá vette beérkező leveleit, okleveleit, illetve különböző írásokat.⁴ A 20. század második felében Zimányi Vera készítette el a levéltár teljes repertóriumát, kiegészítve a levéltár kalandos történetével, illetve a Batthyány család rövid bemutatásával. A bő forrásanyag egészen 1945-ig Körmenden volt elhelyezve, majd Keszthelyre, onnan pedig 1950-es évek elején Budapestre, az Országos Levéltárba került, többször érte pusztulás – például tüzesetek révén – az évszázadok során.⁵

¹ J. ÚJVÁRY ZSUZSANNA, *Batthyány I. Ádám, a vitéz katona*, Batthyány I. Ádám és köre 3 (szerk. J. Újváry Zsuzsanna), Piliscsaba 2013, 7–45, 12.

² KOLTAI ANDRÁS, *Széchényi VI. György*, Esztergomi érsekek 1001–2003 (szerk. Beke Margit), Budapest 2003, 310–318, 312.

³ FAZEKAS ISTVÁN, *Kivételes karrier? Szempontok Széchényi György esztergomi érsek pályafutásához*, Soproni Szemle 65 (2011/2) 123–136, 132.

⁴ IVÁNYI BÉLA, *Gróf Batthyány Ádám, a levéltárrendező*, Levéltári Közlemények 20–23 (1942) 290–309.

⁵ ZIMÁNYI VERA, *A herceg Batthyány család levéltára: Repertórium* (Levéltári leltárak 16), Budapest 1962.

Azonban a jelentős számban megmaradt források így is rendkívüli lehetőségeket tártak és tárnak fel a kutatók számára. *S. Lauter Éva* Pálffy Pál nádor életútjának bemutatásához és vizsgálatához használta fel a forrásanyagot, ezzel szélesítve a nádorról kialakult képet.⁶ Emellett *Martí Tibor* kulcsfontosságú részletekhez jutott a levéltár kiaknázásával Esterházy László megismerése felé. Ebben az esetben viszont különleges helyzet áll fenn, hiszen a másik kiemelkedő (kora)újkori levéltár az Esterházy családé volt, így ismerjük az egymásnak írott válaszokat is. Széchényi György esetében sajnos ez nem mondható el. Batthyány Ádámtól összesen 158 db missilis maradt fenn a gyűjteményben, ami kiemelkedőnek számít. A levelezések vizsgálata feltárt egy szoros, baráti kapcsolatot a két főúr között, illetve Esterházy László személyiségének újabb részletei is napvilágra kerültek.⁷ Összességében tehát megállapítható, hogy a Batthyány missilisok a 17. század szinte minden egyes kiemelkedő személyiségénél döntő információkat, bizonyítékokat tartalmazhat. Széchényi esetében azonban nincs kellően kihasználva ez a kiváló forrásbázis és az általa nyújtott lehetőségek. Ez különösen igaz a veszprémi püspöksége alatt írt leveleire, azon belül is Batthyány Ádámmal folytatott szóváltásaikra, amelyek közül a kutatásaim során 1648 és 1657 közötti időszakból vizsgáltam meg kilencven levelet.

A következőkben röviden ismertetem Batthyány Ádám és Széchényi György karrierútját a határvidékre, majd a levelekből kibontakozó témák alapján bemutatom a törökökkel szembeni védekezés megszervezésében és a térség népességének megóvásában játszott szerepüket.

1. Batthyány Ádám útja a végvidékre

Batthyány Ádám 1610-ben született Németújváron, de sokáig nem maradhatott gyerek, hiszen 1625-ben édesapját, Batthyány Ferencet elvesztve egyetlen örökösként családfővé vált. Ettől kezdve nevelésével édesanyja, Lobkovitz Poppel Éva foglalatostkodott, akit támogattak a család hűséges familiárisai, mint például Horváth Bálint, illetve Pethő Pál. A fiatal nemes evangélikus nevelést kapott (bár apja reformátusnak szánta), végül az anyjával való konfliktus hatására is a katolikus hit irányába tett lépéseket. Ebben nagy segítségére volt Esterházy Miklós és Pázmány Péter is, akinél később első gyónását is végezte. Áttérése 1629-ben történt meg, azonban sokáig próbálta titokban tartani anyja az Illésházy Katalinnal (protestáns) tervezett házassága miatt, ami végül a fentebb említett körülmények következtében nem valósulhatott

⁶ S. LAUTER ÉVA, *Pálffy Pál nádor levelei (1644–1653)*, Budapest 1989.

⁷ MARTÍ TIBOR, *Két magyar főúr, Esterházy László és Batthyány I. Ádám levelezése (1646–1652)*, Összekötnek az évezredek (szerk. J. Újváry Zsuzsanna), Piliscsaba 2011, 162–180.

meg. Ehelyett 1632-ben feleségül vette Aurora Catharina Formentini császári udvarhölgyet, aki ugyan nem vagyonos családból származott, de a leírások szerint szépsége kompenzálta mindezt. Felesége korai haláláig szoros, harmonikus, szerelmi házasság volt kettejük között, első gyermekük 1633-ban született meg.⁸

Bécsben töltött ideje alatt lassan kiépítette a széles kapcsolati hálóját, így lépésről lépésre emelkedett a ranglétrán. 1630 augusztusában Batthyány elkísérte a császári udvart a birodalmi választófejedelemi gyűlésre, ahonnan egy kamarási kinevezéssel és birodalmi grófi címmel tért haza. A későbbiekben azonban az élet másként döntött, kénytelen volt lecserélni Bécs kényelmét és a végvidék veszélyeivel szembenézni.⁹

1600-ban Kanizsa elfoglalásával a törökök már közvetlenül veszélyeztették a Batthyány család birtokait, akik így kénytelenek voltak aktívabb részvételt vállalni a harcokban. Batthyány Ádámot több rokona, felmenője is inspirálhatta a harcokban: Batthyány (II.) Ferenc és Nádasdy Ferenc (unokatestvér) is kitüntette magát a törökökkel szemben. Ezek után Batthyány Ádámra várt, hogy az oszmán ellenség elleni küzdelem ethoszát továbbvigye,¹⁰ nem is igazán zavarta, hogy nem Bécsben, hanem a végvidéken kénytelen szolgálni.¹¹

1633-ban pedig sikerült elérnie,¹² amit nem sok főúrnak jött össze a korszakban, a dunántúli végvidék két legfontosabb tisztségét egyesítette: egyszerre volt Kanizsa elleni végvidék főkapitánya és dunántúli főkapitány. Ezzel egyszerre állt a rendek és az uralkodó szolgálatára. Batthyány Ádám pedig a két pozícióval járó nagy felelősséget is eredményesen kezelte és felmenői nyomdokaiba lépve többször vezetett hadjáratot személyesen a törökök ellen, legtöbbször sikeresen. Irányítása alatti években igen hatékonyan tudott működni a végvidék rábízott része. Élete vége felé pedig sikerült elérnie az uralkodónál, hogy halála után fiai örökölhessék a tisztségeket, ami addig példátlanak számított a végvárrendszer történetében. Először elsőszülött fia, Kristóf, majd őt követve másik fia, Pál örökölte mindkét főkapitányi tisztséget.¹³ Batthyány Ádám 1659-ben Rohoncon szenderült örök nyugalomba.¹⁴

⁸ KOLTAI ANDRÁS, *Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén*, Győr 2012, 70, 76–130.

⁹ KOLTAI ANDRÁS, *Egy magyar főrend pályafutása a császári udvarban. Batthyány Ádám (Bécs 1630–1659)*, Korall 9 (2002) 55–78, 57.

¹⁰ Esterházy Miklós így írt Batthyány Ádámról: „Örömet értem az Kegyelmed készségét és hazája szolgálatjára való indulatját. Alkalmatlannak ítélem másoknak ily közjából való visszavonásokat.” – ÚJVÁRY, *Batthyány I. Ádám*, 9.

¹¹ ÚJVÁRY, *Batthyány I. Ádám*, 8–10.

¹² A hivatalos beiktatás 1637-ben történt meg, de már korábban is ellátta a posztokból fakadó feladatokat. – ÚJVÁRY, *Batthyány I. Ádám*, 12.

¹³ PÁLFFY GÉZA, *A Batthyány család a törökellenes határvédelemben a XVI–XVII. században*, Hadtörténelmi Közlemények 17 (2009) 321–356, 331–333.

¹⁴ KOLTAI, *Batthyány Ádám*, 471.

Ebből az életútból is látszódik, hogy Batthyány Ádám élete összeforrt a dunántúli végvidék mindennapjaival és így Széchényi György püspök tevékenységével is. Tisztségeikből adódóan kénytelenek voltak együttműködni, hogy a rájuk bízott megyék közbiztonságát megőrizzék és felvegyék a küzdelmet a sorozatos oszmán betörésekkel szemben.

2. Széchényi György útja a veszprémi püspökség élére

A mai álláspont alapján Széchényi György 1605–06 környékén született nem nemesi származású családban.¹⁵ Apja Széchényi vagy Szabó Lőrinc lehetett, azonban biztos források nincsenek róla, ahogy arról sem, hogy esetleg Szécsény várában szolgált, mint katona. Anyja inárcsi Bán Sára, illetve egy öccse volt, Lőrinc, akit későbbi pályafutása során jelentősen támogatott, ahogy unokaöccseinek is bőven jutott a főpap által megszerzett vagyonból.¹⁶

Az első biztosnak tűnő évszámnak 1622 tekinthető, amikor felvették a nagyszombati szemináriumba, majd a jezsuita kollégium növendéke lett. Az esztergomi egyházmegye növendékeként 1625-ben Pázmány Péter a bécsi Pazmaneumba küldte tanulni, a római Collegium Germanicum et Hungaricum-ban ebben az időszakban telítettsége miatt már nem volt számára hely. Itt azonban hat és fél évet töltött el, ami kivételesnek mondható ebben a korszakban, hiszen a reformáció és a törökök előretörése miatt a katolikus egyház, így az esztergomi érsekség is paphiánnyal küzdött. Ennek eredményeként a legtöbben tanulmányaik befejezése nélkül voltak kénytelenek szolgálatba állni.¹⁷ A Pazmaneumban eltöltött időszaka alatt nyerte el II. Ferdinánd királytól 1629-ben családja számára a nemességet és a címet, amely a későbbi sikeres előrehaladáshoz is nélkülözhetetlennek bizonyult.¹⁸ Nagy előrelépésnek bizonyult, hogy 1632-ban esztergomi kanonok lett, 1635-ben tornai főesperes,¹⁹ majd 1638-ban vágújhelyi prépost, mellyel egyenesen a rekatolizáció frontvonalába került.²⁰

Döntő változást hozott az életében a csanádi püspöki cím megszerzése 1643. november 20-án. Az egyházmegye helyzete finoman szólva sem volt egyszerű, mivel teljes területe ekkor oszmán megszállás alatt volt, így ezzel csupán a címhez jutott hozzá, nem járt tényleges vagyonnal, munkával. Ugyan Széchényi ezzel a címmel a főpapság alsó szintjén tartózkodott,

¹⁵ FAZEKAS, *Kivételes karrier*, 123.

¹⁶ KOLTAI, *Széchényi VI. György*, 310.

¹⁷ FAZEKAS, *Kivételes karrier*, 125.

¹⁸ FAZEKAS, *Kivételes karrier*, 126.

¹⁹ PFEIFFER JÁNOS, *A Veszprémi Egyházmegye történeti névtára (1630-1950) püspökei, kanonokjai, papjai*, München 1987, 56–58. 57.

²⁰ KOLTAI, *Széchényi VI. György*, 311.

de így is a püspöki kar része lett és magyar tanácsosi címet kapott úgy, hogy még a negyven éves kort sem érte el.²¹

Gyors előremenetelében nagy segítségére volt Lippay György esztergomi érsek, kinek támogatása nélkül elképzelhetetlen lett volna, hogy 1643 és 1648 között három püspökségre is kinevezést nyerjen, 1644-ben az uralkodó kinevezte a pécsi püspökség élére.

1646 és 1648 között nagy változások zajlottak le a püspöki kar állományában, többen is ebben az időszakban haláloztak el, ami így utat nyitott az alacsonyabb rangú főpapok számára. 1648-ban Szelepcsényi György „ügyintézéseinek” folyamányaként,²² Széchényi mellékvágányon követhette a veszprémi püspökségben. 1648. április 18-tól már valódi püspöknek mondhatta magát, mert a kapott egyházmegyének csak egy része feküdt oszmán ellenőrzés alatt. Megkezdhette a tridentini zsinat szellemében, az egyházmegyében tartózkodva annak irányítását, ha nem is a történelmi központból, Veszprémből – hiszen az közvetlenül a török ellenes frontvonalon helyezkedett el – de Sümegen is jelentős rezidenciát sikerült kiépítenie.²³

3. Batthyány Ádám és Széchényi György levelezése

A következőkben Széchényi György Batthyánnak írott leveleiből kibontakozó témák alapján rekonstruálom a határvidéken végzett tevékenységüket. Szóba kerül az egyházmegye területén élő jobbágyság és településeik védelme (nem csak a „pogányoktól”); a végvári katonák fegyvermelzése; hadjáratok és a várkapitányokkal való gyakran nem túl baráti kapcsolat.

a) A lakosság védelmében – az atrocitások megfékezése

Rengeteg Batthyány Ádámnak írt levele foglalkozik a jobbágyságot, szegénységet ért atrocitásokkal, igazságtalanságokkal. Ezekben az esetekben megismerhetjük a püspök egy másik oldalát is, amelyet a szakirodalom nem igazán emel ki. Batthyány többször említi, hogy Széchényi túlságosan „hirtelenharagú” és túl hevesen száll síkra igazáért azokban az esetekben, amikor a tolvajok, latrok nincsenek megbüntetve.²⁴ 1656-ban kelt levelében olvashatjuk

²¹ FAZEKAS, *Kivételes karrier*, 129–130.

²² Szelepcsényi György a veszpréminél jobb jövedelemmel rendelkező nyitrai püspökséget nézte ki magának, amit jelentős befolyásának köszönhetően sikeresen meg is szerzett. Ennek folyamányaként Püsky János visszakerült a váci püspökség élére (illetve kárpótlásul megkapta a pozsonyi prépostságot), míg Széchényi, Szelepcsényi utódaként, a veszprémi püspöki székhelybe emelkedett. – FAZEKAS, *Kivételes karrier*, 132.

²³ FAZEKAS, *Kivételes karrier*, 132–133.

²⁴ „Annál jobb volna, s lenne, ha nem verbis tantum, hanem voltaképpen fognák el rólunk a sok latrokat, tolvajokat. A post scriptában kérem, magyarázza meg kegyelmed mit ír, mert jó szívvel megfelelek reá: Az én sok láрма csinálásom az oka, hogy a végbeliek elhunják a sokat. Micsodát unnak el? Talán a sok vert viszen veretlent, a sok

Batthyány levelére adott válaszként: „Írja kegyelmed édes Gróf Uram, hogy hirtelen megharagszom, de micsoda az én haragom, megszorodom inkább, mint haragszom, haragomnak ereje sem lévén. Bizony dolog elunom a sok panaszt, s látom sok ínségét az embereknek a sok lator miatt, s hogy néha, amint írom, szomorúság és búsulás ér, ne csudálja kegyelmed.”²⁵ Emellett 1657-ben Csobáncban keltezett levelében szintén jobbágyságot féltve a szécsi-szigeti végváriaktól, Batthyány „pirongatja”, hogy döntéseit gondolja át, ne ítéljen azonnal,²⁶ de a sarkára áll, hogy „azon leszek, oltalmazsam kevés jószágomat, s akiket kaphatok a pusztítók közül, gondjukat viselem.”²⁷

A sikerek mellett azonban gyakran álltak ellentétes állásponton, összeütközött világi és egyházi nézőpontjuk. Ez leginkább akkor érhető tetten, amikor a végvári katonák megregulázása esik szóba a levelekben: Széchényi többszöri felszólításai arra engednek következtetni, hogy Batthyány nem mindig olyan határozottsággal járt el ezen kérdésben, mint ahogy a főpap elvárta volna. Például 1650. november 26-ai levelében több esetre is felhívja a figyelmét Batthyáynak, megemlíti, hogy „itt ezen a földön megint felettébb elkezdették a tolvajlást, lopást, csak Isten tudja, mint van a szegénység”.²⁸ A devecseriek és a szentgrótiak is folyamatos ínségben tartják a szegénységet és csak pusztítást hoznak a vidékre. Széchényi megemlíti, hogy személyesen is járja az érintett területeket, amit végül siker koronázott, „aminthogy a többi között hármat a latrok közül meg is fogtak a velem levő katonák.”²⁹ 1651 elején azonban ismét nem a törökök jelentik az első számú problémát, hanem újra a szentgróti végváriak, akik „mind devecseriekké lesznek, s talán meg is haladják, e minap itt való emberek közül egynéhányat igen megvertek, büntelen, azonkívül a Zala mellett levő kevés jószágomat untalan vesztegetik.”³⁰

Előfordult olyan eset, hogy a folyamatos pusztítás és tolvajlás miatt kénytelen volt egyenesen az uralkodóhoz fordulni és ennek megvitatására vármegyei gyűlést szervezni.³¹

tolvajlást, lopást, aki sűrű most is, mind immár alig marad ló és ökör a falukon, ...” – MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46196 (1654. május 9.); további példákra lásd MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46216 (1656. február 27.); MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46229 (1657. október 20.).

²⁵ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46216 (1656. február 27.).

²⁶ „Kegyelmed ad választot reá, s pirongat hirtelenségemről, orvosságot kívánunk a nyavalyának, s nagyobb nyavaját nyerünk, a sírást is benyeletik velünk.” – MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46229 (1657. október 20.).

²⁷ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46229 (1657. október 20.).

²⁸ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46166 (1650. november 26.).

²⁹ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46166 (1650. november 26.).

³⁰ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46168 (1651. február 8.).

³¹ „Ez bezzeg a mód nélkül való dolog az, melyet a kegyelmed szolgálai cselekesznek, megnyomorították tavaly ugyanerre a Marcal mellett levő falukat, Szőlőst, Jenőt, és a többi, most megint a Balaton melléket. Kételének vagyunk vele, és Felségének reprezentáljuk mindezeket, s mind a többi vármegyéstől, csak várom a vármegye gyűlését, aki ennéhány nap alatt megleszen.” – MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46185 (1653. október 15.).

Azonban többször elégedett meg azzal, hogy egyszerűen csak Batthyány Ádámhoz intézett levelet, hogy legyen segítségükre és óvja meg a településeket a pusztítástól.³²

b) Rabváltság

A korszak fontos bevételi lehetősége volt a rabváltság, aminek Batthyány Ádám egyik nagymestere volt. A végvári katonák gyakran alkalmazták a rabok sarcolását, eladását plusz jövedelem szerzése céljából, amihez a portyák adtak lehetőséget főleg az őszi és téli időszakban. A legjobb raboknak a basák, bégek, agák számítottak, így gyakran titkolták is őket, hogy jelentőségüknél fogva ne az Udvarba kerüljenek.³³

A török rabok ügyét és a fogolykiváltást Batthyány Ádám is kizárólag magának tartotta fenn.³⁴ Biztos anyagi forrás pedig a váltáságdíjakból és cserékből származott. A főkapitány az összegyűjtött rabokat uradalmi központjaiban (Németújvár, Rohonc) vagy Körmenden tartotta, és igyekezett vigyázni is rájuk, hiszen *„ha úgy megverik őket, hogy meghalnak, abban semmi hasznunk, sőt még kárunk következik. Hanem úgy kell őket sanyargatni, hogy meg ne haljanak.”* Azonban a szökési kísérleteket keményen megbüntették, 1652-ben szalonoki rabjainak egy része bele is halt a pálcázásokba.³⁵

Ebben a „jövedelmező üzletben” maga a püspök is részt vett, bár jóval kisebb mértékben, mint Batthyány. Egy 1654-ben kelt levelében leírja, hogy hét török és egy rác rabja is van³⁶ és több más esetben is foglalkozik kezességvállalással, rabcsereikkel.³⁷

c) Hadmozdulatok

A veszprémi egyházmegye helyzetéből adódóan – közvetlen szomszédság az Oszmán Birodalommal – folyamatosak voltak a különböző kisebb-nagyobb csetepaték a török és magyar csapatok között. Újváry Zsuzsanna a megmaradt forrásokból arra következtet, hogy Batthyány Ádám évente egy-két hadmozdulatot vezethetett a megszállt területekre, de volt

³² „Édes Generalis Uram, kérem kegyelmedet, ha nem én érettem, a praesidiumért, Kiskomáromért azt az egynéhány falut körül tartsa meg, s oltalmazza meg, és parancsoljon erről Túrós uramnak, mert azon vagyok, hogy ő kegyelmed gondviselése alá bízam.” – MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46186 (1653. október 19.).

³³ TÓTH HAJNALKA, *Török rabok Batthyány I. Ádám uradalmaiban*, Aetas 17/1 (2002) 136–153, 141–142.

³⁴ ÚJVÁRY, *Batthyány I. Ádám*, 19.

³⁵ TÓTH, *Török rabok*, 142–144.

³⁶ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46194 (1654. április 20.).

³⁷ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46159 (1650. január 10.); MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46167 (1651. január 8.).

olyan év, amikor néggyel is megpróbálkozott (1648).³⁸ 1654-ben már maga Széchenyi írja Batthyáynak, hogy az előző heti fehérvári hadjárat után hagyja pihenni embereit, „*míg meg nem nyugszanak lovok és magok.*”³⁹

A félhold elleni küzdelemből pedig Batthyány Ádám mellett Széchenyi sem maradhatott ki, erre kötelezte püspöki székéből adódóan a hívek védelme. Valamint a korszakban egy főpap nem csak egyházi vezető volt, hanem politikai és államigazgatási feladatok mellett zászlósúrként saját katonai erővel is rendelkezett. Kiemelt jelentőséggel bírt az 1649. évi országgyűlési határozat is, ami előírta, hogy a végek eltartása érdekében adózás helyett katonákat voltak kénytelenek tartani a rendek. Széchenyi György a határozatnak maradéktalanul eleget tett, írja Batthyáynak, hogy a magára vett lovasokat – sőt még többet is – helyére állíttatta.⁴⁰ Néhány héttel később pedig vitába is szállt a főkapitánnyal, aki sümegi katonáit Szentgróton akarja állomásoztatni, ami a püspök számára egyszerűen elfogadhatatlan. A püspökség jövedelmei azonban nem engedték meg, hogy Sümegen kívül is legyenek katonái, a városban lévő hetven lovason kívül.⁴¹

Széchenyi a legnehezebb időszakokban sem maradt bezárkózva – főpap elődeihez méltóan, akik bő száz évvel korábban Mohácsnál tették meg ugyanezt – gyakran vezette hadát személyesen Batthyány Ádám vagy éppen Zrínyi Miklós oldalán a törökök ellen vívott harcokban.⁴² Erre Csáki László pápai kapitány is felhívta a figyelmet egy barátjának írt levelében: „*császáruk Őfelsége is ezen sükségre a bécsi hadakat igen mustrálja, győri, varasdi generálok Pukhán és főgenerálisok Pikolomi is ott van, Zrínyi, Bottyányi, Erdődi, Eszterházi és a beszprémi püspök is ott vagynak.*”⁴³ A veszprémi püspök csapatai többször is részt vettek Batthyány kisebb-nagyobb portyáiban, hadmozdulataiban, például 1648. júliusi hadjáratban sümegi segédcsapatok (pontos létszámukat nem tudjuk).

1651. augusztusi Segesd ellen irányuló kicsapásában való szereplését azonban több szakirodalom is kiemeli, amelyeket alátámaszt egy Batthyáynak írt levél is a következő évből.⁴⁴ A sereg igen méretesnek számított, itt volt Zrínyi Miklós serege, végbeliek, veszprémi püspök katonái, német lovasok és gyalogosok, valamint maga Batthyány Ádám csapatai. Összesítve tehát körülbelül 3440 lovas mellett több mint 2000 gyalog volt, valamint a németek

³⁸ ÚJVÁRY, *Batthyány I. Ádám*, 20.

³⁹ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46211 (1654. november 16.).

⁴⁰ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46152 (1649. augusztus 10.).

⁴¹ „*És ha szinte valaki kívánná is, hogy másütt is tartsak, lehetetlenség vagyon benne, nem, hogy huszonhetet, de hetet sem tarthatnék ezeken kívül.*” – MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46142 (1649. augusztus 23.).

⁴² PFEIFFER, *A Veszprémi Egyházmegye történeti névtára*, 58.

⁴³ ERDÉLYI GYULA, *Veszprém város története*, Veszprém 1913, 148.

⁴⁴ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46172 (1652. március 5.) – utal az előző évi hadjáratra.

is 2000 lovast és gyalogot tettek ki. A gyors és sikeres támadás után (felégették a segesdi hóstátot) a sereg visszatért magyar területekre és sorra szétoszlottak.⁴⁵

Széchenyi Batthyánnak írt levelei között arra is találhatunk példát, amikor javaslatokat tesz a főkapitánynak a közelgő hadmozdulatához. Véleménye szerint Segesd vagy Kapos vára felé kellene indulnia a seregével és javasolja, hogy a kemenesi átkelőt válassza, ahol találkozson a pápai és devecseri csapatokkal. Széchenyi felajánlja, hogy Sárkány Jánossal⁴⁶ közösen összegyűjtik a katonákat Pápáról, Veszprémből, Vázsonyból és Keszthelyről (kb. 400–500 lovas és 1000 gyalogos várható). A szegénység védelmét illetően pedig felvázol egy olyan lehetőséget, hogy minden tíz katona fölé rendeljenek egy tizedest, akinek legfőbb feladata a fegyelem megtartása lenne.⁴⁷ Végül 1654. október 19-én – néhány héttel sümegi látogatása után – Batthyány Ádám megindult a közel 2600 főt számláló seregével (veszprémiekkal, devecseriekkel, keszthelyiekkel, győriekkel, pápaiakkal, németekkel és a vázsonyiakkal) Fehérvár felé. A jól megszervezett portya kiválóan sikerült: 36 török rabot, 60 lovat és sok egyéb portékát, fegyvert is sikerült megszerezniük (ez összesen 6325 forintot tett ki). Batthyány a portya során szélütést kapott, azonban gyorsan felépült és hamar újból lóra tudott ülni.⁴⁸

d) Fokozódó feszültség – kapcsolat a végvári kapitányokkal

Batthyány Ádám kinevezési okiratát olvasva elmondható, hogy a Dunántúlon jelentős katonai hatalmat kapott, azonban a törékeny béke megóvása mindig a hadi cselekmények előtt állt. Minden téren igyekezett ellenőrzést gyakorolni a rábízott végvári hálózaton, melynek egyik legalapvetőbb módja a kapitányok kinevezésének kézben tartása volt. A végvárak kapitányainak kijelölése és irányítása – uralkodói jóváhagyással – Batthyány kezében összpontosult és ezt igyekezett keményen be is tartatni. Sokszor került ezért összetűzésbe a végváriakkal, akik viszont igyekeztek megőrizni korábbi autonómiájukat.⁴⁹ A főkapitány erélyes fellépésére utal még, hogy az 1638. évi utasításaiban kiemelte, hogy a kapitányok nem mellé, hanem „botja alá” lettek rendelve.⁵⁰

⁴⁵ ÚJVÁRY, *Batthyány I. Ádám*, 32–33.

⁴⁶ Sárkány János: 1656-tól egerszegi vicegenerális; 1648–58 között egerszegi kapitány – MÜLLER RÓBERT–SZATLÓCZKI GÁBOR–HAÁSZ GABRIELLA–PETÁNOVICS KATALIN, *Szentgyörgyvár története* (Zalai Kismonográfiák 7), Zalaegerszeg 2002, 26.

⁴⁷ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46203 (1654. szeptember 9.).

⁴⁸ ÚJVÁRY, *Batthyány I. Ádám*, 33–34.

⁴⁹ ÚJVÁRY, *Batthyány I. Ádám*, 13, 41–43.

⁵⁰ Uo, 15–16.

A végvári kinevezésekre a veszprémi püspök csak kis mértékben tudott hatást gyakorolni, azonban, ha tehetette igyekezett Batthyányt befolyásolni döntésében. Széchényi hatását legjobban a főkapitánynak írott leveleivel tudjuk bemutatni, hiszen, ha a püspök valakit be szeretett volna ültetni egy pozícióba, akkor feltétlenül írnia kellett a főúrnak egy ajánlást.

„*Kérem kegyelmedet, ha immár arra [...], hogy Acsai János az itt való kapitány (akkor itt való kapitány nem lesz) legyen ott kapitány, ne halassza, hanem ezen emberemtől küldje meg a commendatit neki.*” Ebben a levelében Széchényi sümegi kapitányát igyekszik 1651-ben a szentgyörgyvári végvár kapitányi székébe beajánlani, hiszen úgy véli, hogy az ott lévők alkalmatlanok feladataik ellátására.⁵¹ Nem véletlenül, mivel Vasdinnyi Sándor távozása után 1651. március 27-től egyszerűen nem volt kapitánya a végháznak.⁵² Egy hónappal később újra levelet intézett Batthyánnak és ismét Acsai János mellett kardoskodott Szentgyörgyvár kérdésében.⁵³ Úgy tűnik, itt már siker koronázta Széchényi fáradozásait és 1651-ben Acsait nevezték ki a vár élére. A pozíciót élete végéig betöltötte, ami viszont már 1654-ben bekövetkezett.⁵⁴

A fejezet címében megjelölt fokozódó konfliktus azonban elsősorban Széchényi György és a kapitányok között bontakozott ki. Mindez viszont nem azt jelenti, hogy Batthyány Ádámnak nem lett volna köze ezekhez az ügyekhez, hiszen mind a püspök, mind a kapitányok vélt vagy valós sérelmeiket a főkapitány elé tárták, hogy tegyen igazságot a kérdésben. Ebből is láthatjuk, hogy a kiépült végvári rendszer egységét és stabilitását gyakran milyen emberi, akár személyes sértettségből fakadó konfliktusok is gyengíthették, hiszen míg ezen problémák megoldásán dolgoztak, addig nem az oszmán veszély állt a régió katonai vezetői szemei előtt.

Széchényi általában a kapitányokkal hatalmaskodásaik vagy vitézeik fosztogatásai, pusztításai miatt került összetűzésbe. Batthyánnak írt leveleiben próbálta rávenni a főkapitányt, hogy nézzen a körmeikre és tartsa kordában a végváriakat. Akadtak különösen sokszor megemlített végházak, amelyekkel a főpap rendkívül gyakran került összetűzésbe, mint például Devecser, Szentgrót, Zalavár és Kiskomár. A devecseriekre gyakran igen kemény jelzőket használ,⁵⁵ sőt Széchényi megfogalmazásaiban már külön „szitokszóként” jelenik meg („*A szentgrótiak mind devecseriekké lesznek, s talán meg is haladják, ...*”).⁵⁶ Az előbbi két levélben is felbukkant a másik sokszor emlegetett végház, Szentgrót és kapitánya Hagymási

⁵¹ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46169 (1651. május 20.).

⁵² MÜLLER–SZATLÓCZK–HAÁSZ–PETÁNOVICS, *Szentgyörgyvár*, 38.

⁵³ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46170 (1651. június 13.).

⁵⁴ MÜLLER–SZATLÓCZK–HAÁSZ–PETÁNOVICS, *Szentgyörgyvár*, 38.

⁵⁵ „*Devecser, amint azelőtt, most is csak romlására vagyon e darab földnek.*” – MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46166 (1650. november 26.).

⁵⁶ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46168 (1651. február 8.).

István, aki egyben birtokosa is volt a várnak és szoros kapcsolatot ápolott Batthyánnyal.⁵⁷ Katonái folyamatosan pusztítják a vidéket és Széchényi bosszankodik, hogy Hagymási nem tesz ez ellen semmit, hanem hárítja a felelősséget, hogy azok a főkapitány szolgái és nem az övéi.⁵⁸ 1651. februári levelében még továbbmegy és Szentgrótot, mint a „Római Imperiumot” jellemzi, nem ismernek se bírót, se törvényt.⁵⁹

Nem volt harmonikusabb a kapcsolat Zalavárral és annak urával, Török Istvánnal sem. 1653-ban Batthyány Ádámnál nehezteli, hogy a kapitány az engedélye nélkül láttatott törvényt szolgál, illetve Széchényi embereit zargatják folyton a zalavári vitézek, a bűnösök pedig nincsenek elítélve!⁶⁰ Török István személyéről pedig tökéletes képet nyújt számunkra egy szintén ezen év júniusában keltezett levél, ahol így ír a kapitányról: „*A kapitányuk Török István, aki természetében török, hitében kálvinista, erkölcsében (az egész föld tudja) hamis és tökéletlen ember ...*”⁶¹ Gyakran úgy tűnik, már maga Batthyány sem tűrte a folytonos civakodásokat, vádaskodásokat, és ezt Széchényi tudtára is adta. A püspök azonban nem vette jó néven, hogy a főkapitány nem áll ki vélt vagy valós panaszai mellett. Ezt a levelét még inkább áthatják az érzelmek, illetve újabb és újabb zalaváriak által elkövetett tolvajlásokkal, fosztogatásokkal kívánja alátámasztani érvelését.⁶²

Végül mindenképpen érdemes még kitérni a kapitányok közül Pethő Lászlóval való kapcsolatára, amint már korábban jellemeztem, finoman szólva sem volt felhőtlen barátság kettejük közt. A kezdeti átlagos szembefordulásból Széchényi veszprémi püspöksége végére rendkívül elmérgesedett a viszony, egészen perig fajult. A kapcsolat alakulását Széchényi György és Pethő László Batthyáynak írt leveleiknek felhasználásával rekonstruálhatjuk, hiszen láthatjuk majd, hogy nem csak a püspök választotta azt az utat, hogy a problémát a főkapitány elé „tárja”, mindketten próbálták kihasználni a kapcsolati tőkéjüket a régió legbefolyásosabb irányítója felé.

Már 1649-ben megtörtént az első konfliktus, amikor Pethő, Batthyány Ádám jóváhagyására (Széchényi első körben nem hiszi el) kisajátította a kiskomári vámot, ami ez időben a veszprémi püspök gondviselése alatt állt.⁶³ Ezután néhány évig csend honolt a két fél

⁵⁷ BARÁTH ZSOLT, *Szentgrót végvárváros a XVII. században* (doktori disszertáció), Pécs 2022, 84.

⁵⁸ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46166 (1650. november 26.).

⁵⁹ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46308 (1651. február 25.).

⁶⁰ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46175 (1653. február 16.).

⁶¹ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46180 (1653. június 26.).

⁶² „*Kegyelmed azt írja nekem, hogy mód nélkül bánom a zalaváriakkal, és bár ne írna kegyelmed ilyen szóval, mert mi is tudnánk így írni, s meg is cselekeszem, ha még egyszer kegyelmednek ilyen levelét vészem, mert szinte úgy megkívánom kegyelmedtől a böcsületet, mint kegyelmed éntülem.*” – MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46184 (1653. október 1.).

⁶³ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46157 (1649. november 4.).

között, a tűz 1653 őszén azonban újra lángra kapott, amikor Pethő embereivel feldúltatta Galambok városát, ami kiemelt szerepet látott el Kiskomár ellátásában. Széchényi György pedig nem találta a logikus érveket a pusztítás mellett, és személyiségéből adódóan azonnal és hevesen a szegénység védelmére kelt.⁶⁴ November 26-án pedig már Pethő írja Batthyánnak, hogy a veszprémi püspök panaszt nyújtott be ellene és kéri a főkapitányt, hogy december 9-10-én ne tartsa fel, hadd menjen el, hogy küzdhessen igazáért.⁶⁵

„Pethő László Uram sohasem tudom hova gondolkodik” – szól a püspök néhány hónappal később, amikor a kapitány pusztításairól tudomást szerez. Saját városait dúlja, jobbágyságait vereti, bírságolja, ami a katolikus főpap számára ismét nem lehetett túl vonzó. Már ekkor per állt fenn Pethő ellen és Széchényi készen állt arra, hogy magához az uralkodóhoz forduljon ez ügyben.⁶⁶ 1654-ben Széchényi azt a hírt kapja, hogy Pethő beárulta Batthyánnál, hogy Túrós Miklós kapitányt⁶⁷ ő uszította ellene.⁶⁸ Pethő azonban teljesen jogosnak érzi, hogy Túróst elfogatta, hiszen se saját, se Batthyány kérésére nem ment Komárba, emellett pedig kéri, hogy legalább máriacelli zárandokútja alatt halassza az ügyet.⁶⁹ Az év végén Pethő azonban már felháborodva ír a főúrnak, hogy a püspök kérésére mégis elengedte Túrós Miklóst, akit meglátása szerint előbb lehet Széchényi, mint Batthyány szolgájának tekinteni. Kéri, hogy tegyen igazságot, nem járja, hogy ráadásul neki még Sümegen a főpap tevékenységétől kell szenvednie.⁷⁰ A helyzetet később tovább mérgeztette, hogy Pethő László egy kálvinista emberre bízta a „praesidium” kulcsait.⁷¹

1656-ban, úgy tűnik, betelt a pohár Széchényi Györgynél és törvénykezést készített elő a vármegyén a kapitány ellen.⁷² Batthyányt is kérdőre vonja „*miért megyen kegyelmed tehát az ország gyűlésére, Pozsonyba, s másva, annyi kötetséggel, fáradtsággal, mások is szinte úgy, mi haszna törvényt csinálnunk, ha csak egy Pető László is gátolja szabadságinkat, törvényeinket.*”⁷³ Első levelében Batthyány Ádám nem engedte a veszprémi püspöknek, hogy

⁶⁴ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46186 (1653. október 19.).

⁶⁵ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 36882 (1653. november 23.).

⁶⁶ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46187 (1653. december 26.).

⁶⁷ Túrós Miklós, kiskomári vicekapitány (1642–1658), valószínűleg egész családja Batthyány I. Ádám familiárisa volt. – MÉHES PÉTER, *Egy végvár hétköznapijai. Élet a kiskomáromi várban Túrós Miklós vicekapitány (1642-1658) leveleinek tükrében*, Hagyomány és megújulás - Életpályák és társadalmi mobilitás a végváriak körében (szerk. Veres Gábor–Berecz Máttyás), Eger 2008, 213–228, 216.

⁶⁸ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46207 (1654. szeptember 22.).

⁶⁹ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 36913 (1654. október 3.); MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 36914 (1654. október 8.); MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 36915 (1654. október 12.).

⁷⁰ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 36923 (1654. november 21.).

⁷¹ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46210 (1654. november 7.).

⁷² MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46218 (1656. április 30.).

⁷³ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46219 (1656. június 7.).

perbe fogják és törvény elé állítsák Pethő Lászlót, amit a főpap, mint láthatjuk igen neheztelt. Pethő László leveliből viszont kiderül, hogy a „dráma” tovább folytatódott: augusztus 3-án írja főkapitányának, hogy Széchényi ebédre hívta, ahol elmarasztaló leveleket mutatott neki és kéri Batthyányt, hogy segítsen perében.⁷⁴ A hónap végén már azt írja, hogy Batthyány levelei nem hatottak, törvényt ültek felette és 10 000 forint fizetésére kötelezték.⁷⁵ Utolsó levele ez ügyben szeptember 21-én kelt, és nem igazán volt bizakodó hangvételű, ami alapján úgy tűnik ezt a „párviadalt” a főpap nyerte.⁷⁶

Ezekből az epizódokból is látszódik, hogy nem mindig volt egyszerű összeegyeztetni a világi és egyházi nézőpontot. Nem véletlen, hogy Széchényi gyakran olyan sötétben látta Pethő László kapitány cselekedeteit. Ez alapján még inkább tekinthető példaértékűnek Batthyány és Széchényi, egy főúr és egy főpap ilyen stabil együttműködése, a püspöknek sem sikerült minden kapitánnyal közös nevezőre jutniuk.

4. Összegzés

Sűrű levelezésük azután sem szűnt meg, hogy Széchényi székhelyét Győrbe helyezte át, azonban a már korábban is fel-fel-bukkanó ellentétek igen viharos formában törtek elő, amire nem volt még példa kapcsolatukban. Széchényi sorozatos kérését figyelmen kívül hagyva Batthyány nem fizette meg a kötelező árendáját a főpapnak,⁷⁷ viszont ami ennél is nagyobb törést okozott, hogy a győri püspök elunta, hogy Batthyány folyamatosan szolgálai elengedését követeli és megfenyegeti. Széchényi néha tüzes természete itt tört a legvehemensebben a felszínre, levelében így fogalmaz: *„És én is esküszöm az Úristenre, ha mit mívelnek a kegyelmed emberi, megbosszuljam, valamiben tudom, s annál jobb, hogy ím maga kegyelmed jó idején megjelenti, s tudni fogom, hogy kegyelmed parancsolatjából lett.”*⁷⁸ Ezt tovább tetézte néhány nappal későbbi levele, amelyben még tovább megy: *„Kegyelmed pedig féljen Istentől is. Mert talán eddig is sok, ami volt.”*⁷⁹

Egy hónappal később azonban már láthatjuk, hogy a hirtelen hevesség eltűnt és helyreállt a korábbi rendezett kapcsolat a két fél között. Utolsó fennmaradt levelük 1658. december 8-án kelt,⁸⁰ majd Batthyány Ádám 1659. március 15-én elhunyt. A konfliktusok

⁷⁴ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 36983 (1656. augusztus 3.).

⁷⁵ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 36986 (1656. augusztus 24.).

⁷⁶ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 36987 (1656. szeptember 21.).

⁷⁷ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46235 (1658. július 3.).

⁷⁸ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46238 (1658. augusztus 6.).

⁷⁹ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46239 (1658. augusztus 9.).

⁸⁰ MNL-OL Batthyány cs. hg. It., Missiles [P 1314] n. 46242 (1658. december 8.).

ellenére stabil kapcsolatot jól mutatja, hogy Batthyány halála után temetésén nem csak egyszerű résztvevő volt, hanem a templomi szertartást is Széchényi celebrálta, már győri püspökként.⁸¹

Összegzőképpen elmondható, hogy Széchényi György Batthyány Ádámnak írt levelei több témában is értékes forrásként szolgálhatnak, jól bemutatják a végvidéki élet mindennapjait, a régió védelméért tett erőfeszítéseket, valamint nem utolsósorban az egyházi és világi vezetők – az eltérő szemléletek ellenére is – együttműködésének rendkívüli szükségességét. Batthyány és Széchényi kapcsolata erre kiváló példaként szolgál, a sorozatos nézeteltérések, nehézségek ellenére képesek voltak a közös munkára a Dunántúl és az ott élő emberek védelmének érdekében. A vitákat felülírta a kötelességtudat, így a jelentős oszmán nyomás ellenére a főpap és a főúr együttműködésének is köszönhetően a végvidéki terület megtudott maradni a Magyar Királyság keretein belül.

5. Bibliográfia

Levéltári források

MNL-OL Batthyány cs. hg. lt., Missiles [P 1314]

Felhasznált szakirodalom

BARÁTH ZSOLT, *Szentgrót végvárváros a XVII. században* (doktori disszertáció), Pécs 2022.

ERDÉLYI GYULA, *Veszprém város története*, Veszprém 1913.

FAZEKAS ISTVÁN, *Kivételes karrier? Szempontok Széchényi György esztergomi érsek pályafutásához*, Soproni Szemle 65 (2011/2) 123–136.

IVÁNYI BÉLA, *Gróf Batthyány Ádám, a levéltárrendező*, Levéltári Közlemények 20–23 (1942) 290–309.

J. ÚJVÁRY ZSUZSANNA, *Batthyány I. Ádám, a vitéz katona*, Batthyány I. Ádám és köre 3 (szerk. J. Újváry Zsuzsanna), Piliscsaba 2013, 7–45.

KOLTAI ANDRÁS, *Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén*, Győr 2012.

KOLTAI ANDRÁS, *Egy magyar főrend pályafutása a császári udvarban. Batthyány Ádám (Bécs 1630–1659)*, Korall 9 (2002) 55–78.

⁸¹ KOLTAI, *Batthyány Ádám*, 476.

KOLTAI ANDRÁS, *Széchenyi VI. György*, Esztergomi érsekek 1001–2003 (szerk. Beke Margit), Budapest 2003, 310–318.

MARTÍ TIBOR, *Két magyar főúr, Esterházy László és Batthyány I. Ádám levelezése (1646–1652)*, Összekötnek az évezredek (szerk. J. Újváry Zsuzsanna), Piliscsaba 2011.

MÉHES PÉTER, *Egy végvár hétköznappjai. Élet a kiskomáromi várban Túrós Miklós vicekapitány (1642-1658) leveleinek tükrében*, Hagyomány és megújulás - Életpályák és társadalmi mobilitás a végváriak körében (szerk. Veres Gábor–Berecz Mátyás), Eger 2008.

MÜLLER RÓBERT–SZATLÓCZKI GÁBOR–HAÁSZ GABRIELLA–PETÁNOVICS KATALIN, *Szentgyörgyvár története* (Zalai Kismonográfiák 7), Zalaegerszeg 2002.

PÁLFFY GÉZA, *A Batthyány család a törökellenes határvédelemben a XVI–XVII. században*, Hadtörténelmi Közlemények 17 (2009) 321–356.

PFEIFFER JÁNOS, *A Veszprémi Egyházmegye történeti névtára (1630-1950) püspökei, kanonokjai, papjai*, München 1987, 56–58.

S. LAUTER ÉVA, *Pálffy Pál nádor levelei (1644–1653)*, Budapest 1989.

TÓTH HAJNALKA, *Török rabok Batthyány I. Ádám uradalmaiban*, Aetas 17/1 (2002) 136–153.

ZIMÁNYI VERA, *A herceg Batthyány család levéltára: Repertórium* (Levéltári leltárak 16), Budapest 1962.